

Embertan

Újabb neolitikus (Tiszai kultúrák) antropológiai leletek Hódmezővásárhely-Kökénydombról

FARKAS GYULA—SZALAI FERENC

(Szeged, JATE Embertani Tanszék)

Hódmezővásárhely környékéről már korábban is tártak fel neolitikus leleteket. A Hódmezővásárhely-Kökénydomb-Kapocsi (Szabó) tanya lelőhelyen 1928. augusztus 5. és szeptember 7. között végzett ásatáskor¹ megmentett 15 sír közül 5 férfi, 4 nő, 3 gyermek, 3 meghatározhatatlan nemű volt. A férfiakat a jobb, a nőket a bal oldalukra fektetve temették el. Az antropológiai leletekről csak annyit tudunk, hogy a 12. sír csontvázát in situ a hódmezővásárhelyi múzeumba szállították, a többi sorsa ismeretlen.

Az 1940-ben ugyanitt végzett ásatás során előkerült 10 sír közül a 8.-at az eneolitikumba datálták², de ennek sincs meg az embertani anyaga.

1941. augusztus 4 és 30 között, az előbbi két lelőhely által határolt területen további 7 sírt tártak fel, melyek közül kettő volt eneolitikus³. Ezeknek a csontvázai jelenleg a JATE Embertani Tanszékének gyűjteményében vannak elhelyezve, vizsgálatuk már korábban megtörtént⁴.

Banner egy másik tanulmányában említi⁵, hogy 1942. augusztus 3—28. között egy hulladékgödörben ugyanitt egy, jelenleg az előbb említett gyűjteményben levő gyermekcsontvázat tártak fel és azt a tiszai kultúrába datálták.

Végül még egy helyen található utalás a Kapocsi-tanyán végzett ásatásokra⁶, amelyből nem lehet egyértelműen megállapítani a kérdéses lelőhelyen feltárt összes sírok számát, mivel eszerint 38 sírnak kellett volna felszínre kerülni, s ez ellentétben van a korábbi beszámolókkal.

Hódmezővásárhely-Kökénydombon egy másik lelőhely is van, amely a Vörös tanya megnevezést kapta. Itt 1940-ben ugyancsak a tiszai kultúrába datált csontváz került elő⁷, amely a jelenlegi szerzők egyikének megállapítása szerint⁸ fiatalkorú nő lehetett. A lelet a már említett antropológiai gyűjteményben van elhelyezve és datálását más helyen is megerősítették⁹.

Legújabbán Horváth Ferenc, a szegedi Móra Ferenc Múzeum ősrégésze végzett

¹ BANNER J., Dolg. 6 (1930) 49.

² BANNER J.—FOLTINY I., Folia Arch. 5 (1945) 8.

³ BANNER J., Arch. Ért. 78 (1951) 27.

⁴ FARKAS GY., A Délalföld őskoránakp aleoantropológiája. Kandidátusi értekezés (Szeged, 1975) 66.

⁵ BANNER J., Dolg. 18 (1942) 138.

⁶ BANNER J.—KOREK J., Arch. Ért. 76 (1949) 9.

⁷ BANNER J., Dolg. 16 (1940) 181.

⁸ FARKAS GY., i. m. (1975) 68.

⁹ BANNER J.—FOLTINY I., Folia Arch. 5 (1945) 8.

Hódmezővásárhely-Kökénydombon rétegtani hitelesítő ásatást¹⁰ és 1985-ben az 1. szelvényből három sírt tárt fel, melyekben a tiszai kultúrába datált emberi csontvázak voltak. Az antropológiai leletek a már említett gyűjteményben vannak elhelyezve és ezekről szeretnénk rövid ismertetést nyújtani. Az alább közlendő leltári számokkal azonosíthatók a csontmaradványok.

1. sír (9631. lsz.)

Calvarium, bal maxilla és os zygomaticum, mandibula, hiányos és rossz megtartású csigolyák és sacrum, a felső végtagból a scapulák, humerusok, claviculák, továbbá mindkét os ilium, az alsó végtagból a jobb femur és tibia diaphysise képezi a leletegyüttest.

Nagyon fiatal egyén, ezért nemét nem lehet megállapítani.

Elhalálózási kora a fogváltás alapján 7—8 év (Inf. II.), az elcsontosodás alapján 6—8 évre becsülhető.

Anatómiai jellegzetességei a mindkét oldali incisura supraorbitalis, a 26-os fog palatomesialis részén levő Carabelli csücsök, a bal os zygomaticumon két foramen, a jobb oldali os temporale pars tympanica-ján foramen Huschke, mindkét arcus superciliarison foramen frontale, a palatum durum bal oldalán járulékos, kisebb foramen palatinum.

A koponyán néhány patológiás elváltozás is felismerhető. Így a jobb orbita-tetőnél cribra orbitalia, a koponyatetőn poroticus elváltozás és a 64-es fog nyakánál caries.

A koponya csontokon megállapítható méretek és indexek a következők:

Méretsz. (Martin)	Méret	Méretsz. (Martin)	Méret	Méretsz. (Martin)	Méret, index
1.	176	20.	114	70.	38
1c.	174	65.	98	71.	28
8.	129	66.	72	8:1	73.2
9.	81	69.	23	9:8	62.7

A koponya norma verticalisban pentagonoid, a glabella 2., a prot. occ. ext. 0. a fossa canina 3., az alveolaris prognathia 3. fokozatú. Norma occipitalisban ék alakú dentitio folyamatban volt.

2. sír (9614. és 9615. lsz.)

A csontok két személyhez tartoznak, a továbbiakban 2A és 2B jelölést kapnak.

A 2A jelzésű csontvázból csak néhány fog- és csonttöredék maradt meg. Ezek: négy kinőtt tejfog koronája, egy maradó fog csírája, valamint az atlas, a bal femur, a bal tibia és néhány más hosszúcsont töredéke.

Elhalálózási kora a fogazat alapján 1—4 évre tehető (Inf. I.).

A 2B-vel jelzett csontvázhoz egy jó megtartású jobb humerus tartozik. Elhalálózási kora 6—8 évre tehető, (Inf. II.).

3. sír (9616. lsz.)

Ebben a sírban egy jó megtartású, majdnem hiánytalan csontváz volt.

A koponyán több anatómiai jellegzetesség található. Ilyen a mindkét oldali arcus superciliarisnál megfigyelhető sekély incisura supraorbitalis és foramen frontale, a jobb oldali foramen zygomaticofaciale hiányzik, a mandibula bal felében levő fogak

¹⁰ HORVÁTH FERENC szóbeli közlése.

buccalis részén erőteljesebb kopás van, az occlusios felszín a szájüreg felé lejt. A 14-es fognál tengely körüli rotáció észlelhető, a bal oldali foramen mentale jóval tágabb. A sutura lambdoideaban mindkét oldalon egy-egy varratsont van és mindkét pars asterica idő előtt elcsontosodott. A jobb falcsonton foramen parietale fejlődött ki. A foramen mastoideum a varraton kívül található a bal oldali részen. Tuberculum pracondylaris, a palatum durumnál kétoldali járulékos, kisebb foramen palatinum figyelhető meg.

A postcranialis vázcsontoknál mindkét humerus collum chirurgicum-jának mediális részén 2 cm²-es nagyságú felritkulás van. A crista tuberculi majoris alsó harmadánál csontkinövés figyelhető meg. Mindkét ulna distalis vége ívalakban kissé oldal felé hajlik. Az 5. thoracalis csigolyától az 1. lumbalis csigolyáig a corpus vertebrae aszimmetrikus, de a gerincen kóros görbület nem látható. A bal scapulanál sulcus circumflexus van. A jobb oldali os coxae-nál járulékos sacralis felszín alakult ki. Mindkét femur diaphysisének fossa hypotrochanterica-ja előtt tarajszerű csontperem látható, a linea aspera mindkét femuron tarajszerűen kiemelkedik, a caput femorisokon Poirier felszín, a jobb femuron trochanter tertius van. A két patella-nál vastus bevágás található. A két tibia középrészén a sagittalis átmérő jóval nagyobb, mint a transversalis, alsó részükön lateralis „squatting” felszín alakult ki. A fibulák diaphysise vastos. A bal calcaneuson tuberculum peronealis van.

A csontok 20 jellege alapján végzett megfigyelések szerint szexualizáltsági jelzője +0,8, tehát férfias. Megemlítendő viszont, hogy a koponyán a nemi jellegek gyenge fejlettsége az egyén fiatal korával magyarázható. Becsült átlagos elhalálási kora mindent egybevetve 18–19 évre tehető (Juv.).

A hosszúcsontok méretei alapján számított termet Manouvrier eljárásával 173,57 cm, Pearson módszerével 174,70 cm, Breitinger szerint¹¹ becsülve 175,82 cm, mindhárom érték Martin beosztása alapján¹² a magas kategóriába tartozik.

A koponya legfontosabb megállapítható méreteit és indexeit az alábbi összefoglalás tartalmazza.

Méretsz. (Martin)	Méret, index	Méretsz. (Martin)	Méret, index	Méretsz. (Martin)	Méret, index
1.	188	40.	102	62.	53
1c.	178	45.	125	63.	40
5.	108	46.	98	65.	120
8.	130	47.	106	66.	101
9.	100	48.	66	69.	31
17.	132	51.	37	70.	53
20.	113	52.	29	71.	32
32/1a.	51°	55.	51	72.	91°
38.	1258				
8:1	69.1	9:8	76.9	52:51	78.3
17:1	70.2	47:45	84.8	63:62	75.2
17:8	101.5	48:45	52.8		

Az indexek alapján hyperdolichokran, orthokran, akrokran, eurymetop, euryprosp, mesen, mesokonch és leptostaphylin.

¹¹ FARKAS GY., Antropológiai praktikum I. Paleoantropológiai metodikák. JATE TTK jegyzet (Szeged 1972) 101–104.

¹² FARKAS GY., 1972, 108.

1. tábla. Hódmezővásárhely-Kökénydomb, neolitik, 3. sír. Juvenilis férfi koponyája

Norma verticalisban ovoid, a glabella 3—4., a prot. occ. ext. 2., a fossa canina 4., az alveolaris prognathia 3. fokozatú. Norma occipitalisban házalakú, a fogsorív U alakú.

A lelet taxonómiai szempontból nehezen értékelhető. A hosszú koponya, a magas termet és a meglehetősen gracilizálódott jellegek az atlantomediterrán és gracilis mediterrán rasszra utalnak, viszont a széles arc és a szemüregjelző cromagnoid benyomást kelt¹³. Az őskori koponyákon gyakran előfordul, hogy a gracilizálódott cromagnoid, vagy a markánsabb mediterrán jellegek alapján a leletek nordoidnak határozhatók. Ebben az esetben is erről lehet szó. Ez viszont a neolitikumban antropológiai és etnogenetikai szempontból nehezen értelmezhető.

Végeredményben amellett foglалhatunk állást, hogy egy markánsabb mediterrán egyénről lehet szó, aki nordoid benyomást kelt, de fiatal kora miatt jellegei még nem teljesen alakultak ki (1. tábla).

**Neue neolithische (aus der Theiss-Kultur)
antropologische Funde von Hódmezővásárhely-Kökénydomb**

Farkas, Gyula—Szalai, Ferenc

Die Verfasser legen die Skelettreste von zwei 6—8-jährigen Kindern und einem 18—19 Jahre alten Manne, die im Fundort Hódmezővásárhely-Kökénydomb (in Südungarn) im Jahre 1985 freigelegt wurden, dar. Der letzte befindet sich in gutem Zustand. Die Funde stammen aus dem Neolithikum, genauer aus der Theiss-Kultur. Sie ergänzen die Angaben von der früher schon bekannten neolithischen Bevölkerung in der behandelten Gegend. Am Skelett des jungen Mannes sind mehrere pathologische Deformationen sichtbar. Dieser Fund zeigt die gemischte Abart der Merkmale von den mediterranen und cromagnon Rassen.

Die kurze Darlegung ist als Beitrag zu betrachten.

¹³ FARKAS GY., 1972, 208—210.